

Wojewódzkie udział Archiwum Wrocławskiego wyraził się cyfrą 240 przeglądniętych tomów liczących ponad 312.000 stron, z których sporządzono prawie 2.000 notatek.

Krótkie to sprawozdanie nie obejmuje takich odcinków działalności Archiwum, które mniej interesuje historyków.

OCALALE ARCHIWALIA W ARCHIWUM MIEJSKIM WE WROCŁAWIU

Obecną strukturę otrzymało Archiwum Miejskie we Wrocławiu w drugiej połowie XIX wieku, gdy poddano je fachowemu kierownictwu i udostępniono dla badań naukowych. Podczas drugiej wojny światowej, w jesieni 1944 r. ewakuowano z Wrocławia Archiwum Miejskie i jego zasób rozmieszczono w pięciu miejscowościach na Dolnym Śląsku. W roku 1948 zasób Archiwum Miejskiego, zgromadzony i zabezpieczony przez Archiwum Państwowe i Bibliotekę Uniwersytecką we Wrocławiu, przejęło utworzone wówczas b. Archiwum Akt Dawnych m. Wrocławia.

Zasób Archiwum m. Wrocławia tworzą trzy grupy archiwaliów:

a) księgi rękopiśmienne, b) dokumenty i listy pergaminowe i papierowe oraz c) akta archiwalne i registry b. Magistratu m. Wrocławia.

Dział ksiąg rękopiśmiennych podzielony rzeczowo zachował następujący materiał archiwalny:

W dziale pod lit. „A” zachowały się archiwalia dotyczące Śląska, jako całości, jego stosunku do Polski, Czech, Austrii i Prus — a więc: ustawy krajowe, patenty cesarskie (*Liber litter. Patentium* z lat 1595—1739) dotyczące podatków, zaciągu wojskowych i furazu dla wojska, spraw monetarnych, handlu, służby dworskiej, zapobiegania zarazie, czyszczenia kominów, dezercji, żebractwa itp., patenty królewskie pruskie związane z objęciem Śląska przez Prusy, a dotyczące między innymi także położenia ludności poddańczej i spraw monetarnych, „*Acta Publica*“ z lat 1540—1742, zawierające reskrypty cesarskie, memoriały stanów śląskich i diariusze sejmku stanowego, wykazy podatkowe, zatwierdzenia przywilejów stanowych, sprawy monetarne, handlu Polski ze Śląskiem, dotyczące zbiegłych chłopów, gorzelnictwa, kwater wojskowych oraz zawierające wiadomości statystyczne.

Pod lit. „B” zachowały się archiwalia do poszczególnych księstw śląskich np.: inwentarze, przywileje, księgi rachunkowe, wykazy dóbr, statuty, urbaria, akta sprzedaży i dzierżaw, korespondencja książąt, biskupa wrocławskiego i opatów, przepisy sądowe i administracyjne, uchwały sejmików krajowych, protokoły sądu książęcego, wyciągi testamentarne, spisy poddanych w dobrach duchownych i świeckich, wykazy podatków, registry wojskowe itp. materiały od XIV—XVII wieku.

Pod lit. „C” znajdują się materiały archiwalne dotyczące wyłącznie księstwa wrocławskiego, jak przywileje, statuty, akta sądowe, księgi ławnicze, registry dóbr, księgi dotyczące grodu Namysłowa i urbaria od XIV—XVIII w.

Pod literą „D” znalazły się kopiarze przywilejów miejskich i stare repertoria od XIV—XVIII wieku. Straty w tym dziale są nieznaczące.

Pod lit. „E” zachował się tylko „*Liber Magnus*” obejmujący lata 1527—1840, zawierający wiadomości o treści historycznej między innymi listy Zygmunta III dotyczące handlu ze Śląskiem, chronologiczne zapiski wydarzeń,

przywileje miejskie, wykazy łąnów i kmięci we wsiach podmiejskich, instrukcje królewskie, uchwały władz miejskich, rekrutacje wojska, podatki, kontrakty kupna — sprzedaży i różne umowy i wreszcie recesy dot. zniesienia serwitutów i czynszów wieczystych (wykup).

Wśród archiwaliów znajdujących się pod lit. „F” zachowały się jedynie „Liber derelictorum”, czyli zbiór instrukcji dla posłów miejskich z XV—XVI w., oraz „Libri notularum communium”, czyli księgi konceptów i kopii pism do miast i różnych osób, z których zachowało się 7 tomów z lat 1542—1570 na ogółem 28 tomów sięgających do roku 1746.

Pod lit. „G” zachowały się tylko „Libri signaturarum” i to dopiero od r. 1519 do 1785 z licznymi brakami, oraz niektóre księgi hipoteczne z XVIII w.

Pod lit. „H” zachowały się tylko protokoły rady miejskiej z XIX i XX w. (od r. 1809) z dużymi brakami. W protokołach tych z lat 1919—1924 znajdziemy uchwały dotyczące spraw robotniczych, godzin pracy, utworzenia rad żołniersko-robotniczych, walki z koncernami przemysłowymi, drożyzną i bezrobociem.

Archiwalia pod lit. „J”, a więc księgi sądowe i wszelkie materiały dotyczące sądownictwa miejskiego zaginęły całkowicie.

Pod lit. „K” znajdują się fragmenty najstarszych ksiąg rachunkowych, księgi rachunkowe szczegółowe, wykazy nieruchomości, rent i czynszów, długów i zobowiązań oraz rejestry podatkowe, począwszy od XV wieku do roku 1906. Najstarsze księgi z wieku XIII i XIV zaginęły w r. 1945. Ze starszych ksiąg zachowały się „Antiquarius”, czyli „regestrum privilegiorum collectorum censuum” dwa tomy z lat 1354—1425 z wcześniejszymi zapiskami z roku 1340 oraz „Liber rationum civitatis Vratislaviensis” z drugiej połowy XV wieku. Braki w tym dziale wynoszą ca 30%.

Pod lit. „L” znajdują się materiały archiwalne dotyczące miejskich majątków, z których zachowało się tylko kilka ksiąg rachunkowych majątków miejskich i urzędu młynów (Muehlenamt) z XVI i XX wieku.

Pod lit. „M” mieszczą się księgi dotyczące budownictwa miejskiego, oświetlenia ulic, budowy dróg oraz księgi miejskiego urzędu budowlanego z czasów od XVII do XX wieku. W tej grupie zachowały się głównie nowsze księgi z XIX wieku i kilka ksiąg rachunkowych z XVI do XVIII wieku, zawierające między innymi wiadomości do wysokości wynagrodzeń za prace budowlane i murarskie.

Pod lit. „N” znajdowały się militaria, a więc inwentarze zbrojowni z XVII wieku, miejska instrukcja wojskowa z końca XVI w., wykazy osobowe chorągwi miejskich z XVII i XVIII wieku. Materiały te w większej części zaginęły w roku 1945.

Materiały archiwalne pod lit. „O”, podobnie jak pod lit. „J”, prawie całkowicie zaginęły, z wyjątkiem dwóch ksiąg cechowych złotników wrocławskich z XVIII wieku.

Pod lit. „P” umieszczono archiwalia, dotyczące szkolnictwa miejskiego, budowy uniwersytetu wrocławskiego, urzędu szkolnego miejskiego, oraz kościołów znajdujących się na terenie miasta, począwszy od XVI w. do roku 1906. W tym dziale zaginęły księgi metrykalne kościołów wrocławskich od XVI w. Poza tą stratą innych ubytków nie było w tym dziale.

Zachowały się też prawie w całości archiwalia w dziale „Q”, odnoszące się do szpitalnictwa, opieki społecznej, więzienia miejskiego, fundacji na rzecz szpitali i zakładów dobroczynnych, jak księgi rachunkowe, wykazy czynszów

wieczystych, wykazy osób przebywających w szpitalu miejskim od r. 1918—1927 itp. Wspomniane materiały pochodzą z okresu od XVI—XX wieku.

Markgraf zakończył inwentaryzację archiwaliów na lit. „Q“. Po roku 1906 powstały dalsze trzy grupy, obejmujące archiwalia nowe, przekazane przez władze miejskie do archiwum. Są to księgi rachunkowe miejskiego portu na Odrze, tramwajów miejskich, dróg i placów, zakładu dezynfekcyjnego i instytutu chemiczno-badawczego, złożone w dziale pod lit. „R“, teatrów i muzeów — pod lit. „S“, oraz różne prywatne rękopisy, złożone jako depozyty w dziale pod lit. „Z“. Z powyżej wymienionych działów przepadły zupełnie prywatne rękopisy. Straty w innych działach wynoszą ca 80%.

Archiwum Miejskie posiadało przed r. 1939 — 12.000 tomów ksiąg rękopiśmiennych, z czego ocalało po wojnie 9.620 tomów.

Jeżeli chodzi o dokumenty i listy pergaminowe i papierowe, to brak aktualnych katalogów i inwentarzy uniemożliwia ścisłe podanie zawartości w tym dziale.

Archiwum Miejskie posiada obecnie dokumenty i listy począwszy od XV wieku. Wystawcami są książęta śląscy, cesarze niemieccy, królowie czescy, biskupi, papieże, ławnicy, rada i burmistrzowie Wrocławia, osoby duchowne i świeckie oraz zrzeczenia świeckie i kościelne, z odbiorcami: miasto, cechy, zrzeczenia, osoby prywatne. Zawierają one przywileje w zakresie jurysdykcji, bicia monet, swobody handlu, rzemiosła, prawa składu, pobierania ceł, udziału w dochodach książeńcych. Dotyczą także potwierdzenia zastawów i pożyczek, kupna i sprzedaży, zapisów i fundacji, decyzji królewskich w sprawach spornych i zatargów granicznych oraz podatków w związku z wyprawami przeciw Turkom itp. Najstarsze dokumenty z XIII i XIV w. zaginęły podczas ostatniej wojny. Zachowały się dokumenty pergaminowe od roku 1401—1839 i papierowe — od r. 1067 (kopie) do 1886, a korespondencja od roku 1404—1735. Archiwum Miejskie we Wrocławiu posiada obecnie 5.577 dokumentów pergaminowych i 10.373 dokumentów papierowych i listów — ogółem 15 952 sztuk. Posiadało przed rokiem 1939 ponad 31.000 dokumentów i listów.

Wśród ocalałych dokumentów i listów przeważają potwierdzenia zaciągnięcia pożyczek, zapisy i fundacje, kupna i sprzedaże, pokwitowania spłaty długów i listy czynszowe.

Przed wojną rozpoczęto w Archiwum Miejskim prace nad zmianą układu dokumentów i listów. Jako nową zasadę przyjęto układ chronologiczny. Wydzielono wśród dokumentów i listów trzy grupy:

a) dokumenty i listy pergaminowe i oznaczono je znakiem „UPE“=Urkunden Pergament,

b) dokumenty i listy papierowe i oznaczono je znakiem „UPA“=Urkunden Papier,

c) korespondencję — oznaczoną znakiem „Corr“=Correspondenz.

Obok znaku grupy dodawano określenie chronologiczne (rok, dzień i miesiąc) i to stanowi obecnie sygnaturę.

Nie ukończono jednak pracy nad nowym układem dokumentów i listów wskutek wybuchu wojny i ewakuacji w r. 1944 archiwum z Wrocławia. Wobec tego część dokumentów pergaminowych, dokumenty papierowe i listy ułożone są według nowego systemu, a część pergaminów pozostała w dawnym rzeczowym układzie.

Archiwum Miejskie we Wrocławiu posiada dwie grupy akt:

1. Akta archiwalne, stanowiące zasób dawnego Archiwum Miejskiego,
2. Akta registratury b. Magistratu m. Wrocławia.

Dla pierwszej grupy nie posiadamy kompletnych katalogów lub inwentarzy. Na podstawie nowej inwentaryzacji utworzono katalog kartkowy z podziałem według sygnatury akt na sekcje. Posiadamy 17 sekcji, z których ostatnia nosi nr XXII, a przedostatnia nr XVI. Pozostaje więc luka między sekcją XVI a XXII. Nie wiadomo, czy było więcej sekcji. Układ akt jest rzeczowy i akta obejmują:

Statystykę (sekcja I) z materiałami z lat 1706—1816, finanse i administrację (sekcji I) z materiałami z lat 1721—1840, majątki miejskie (sekcji III) z materiałami z lat 1527—1839, cła, akcyzy i myta (sekcja IV) z materiałem z lat 1699—1826, miejską gospodarkę leśną (sekcja V) z lat 1744—1832, ewidencję ludności (sekcja VI) z lat 1742—1812, budownictwo miejskie (sekcja VII) z lat 1739—1860, bezpieczeństwo, przemysł i handel (sekcja VIII) z lat 1743—1860, rzemiosło (sekcja IX) z lat 1733—1812, piwowarstwo i gorzelnictwo (sekcja X) z lat 1729—1808, rozwój nowych gałęzi przemysłu i handlu (sekcja XI) z lat 1741—1852, wyznania religijne i szkolnictwo oraz szpitalnictwo i opieka społeczna (sekcja XII) z lat 1745—1854, wojskowość i obronność miasta (sekcja XIII) z lat 1741—1824, podatki i system monetarny (sekcja XIV) z lat 1740—1870, rozporządzenia, ustawy krajowe i przywileje (sekcja XV) z lat 1704—1828, prawo miejskie i przywileje miejskie (sekcja XVI) z lat 1744—1858 i wreszcie miary i wagi (sekcja XXII) z lat 1800—1862.

Akt archiwalnych było przed rokiem 1939 — 6.000 poszytów, a obecnie pozostało 1.954 poszytów.

Akta registratury obejmują działalność administracji miejskiej we Wrocławiu z czasu od XVIII—XX wieku (do r. 1944). Obecnie przeprowadza się inwentaryzację tych akt, które otrzymało Archiwum Miejskie zupełnie pomieszane. Dotychczas zinwentaryzowano ponad 25.000 poszytów, na ogólną ilość 70.000 poszytów. Posiadane akta registratury dotyczą administracji ogólnej, a w tym zawierające wiadomości o treści historycznej, statuty, przywileje, odnoszące się do reprezentacji stanowej, rady miejskiej, wyborów do ciał ustawodawczych, następnie administracji finansowej, opieki społecznej, spraw kościelnych, lecznictwa ogólnego, szpitalnictwa i zakładów dobroczynnych, szpitala miejskiego Wszystkich Świętych, szpitali dziecięcych, majątków szpitalnych św. Trójcy i W. Świętych, majątków miejskich, nieruchomości miejskich, handlu i przemysłu, podatków, rzemiosła i cechów, miejskiej kasy oszczędności, zakładów komunalnych, budownictwa, policji budowlanej, szkolnictwa, statystyki itp. Zinwentaryzowane akta dotyczą w większej części szkolnictwa, budownictwa, szpitali, administracji finansowej, rzemiosła i cechów oraz personalia.

W zakończeniu wspomnieć należy o tym, w jakim kierunku mogą być ewent. prowadzone badania naukowe na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych. Mimo poniesionych dotkliwych strat w ostatniej wojnie Archiwum m. Wrocławia posiada cenne archiwalia. Wysuwają się tu przede wszystkim zagadnienia z dziedziny gospod. i społ., w odniesieniu do całego Śląska jak i do samego Wrocławia, a z zakresu historii politycznej występuje sprawa stosunku Polski do Śląska. Wykazy czynszów i rejestry podatkowe oraz „libri signaturarum“ dają możliwość zbadania zagadnienia uwarstwienia społecznego

w mieście i zamożności burżuazji. Rejestry podatkowe mogą także służyć do uwypuklenia roli burżuazji w zarządzie miasta, również w XIX i XX w., ponieważ w Prusach ustawa wyborcza przewidywała census podatkowy. W aktach XVIII w. znajdujemy także wiadomości do walk klasowych i o demonstacjach proletariatu miejskiego przeciw burżuazji. Akta szkolnictwa dają pogląd na rozwój szkolnictwa miejskiego i jego organizację w XIX i XX w.

Znajdujące się materiały archiwalne dają ogólny pogląd o stanie zagospodarowania i zadłużenia miasta, o trudnościach finansowych oraz o zależności rozwoju miasta nie tylko od ogólnego rozwoju stosunków politycznych, ale także społecznych i w zależności od interesów wielkich kapitalistów na Śląsku i w Rzeszy w XIX i XX wieku.

Po ogólnym omówieniu ocalałego zasobu archiwalnego w b. Miejskim Archiwum we Wrocławiu wydaje się nam rzeczą pożyteczną zapoznanie się z paroma dokumentami, które pozwolą nam bardziej docenić wartość materiałów archiwalnych, zachowanych po ostatniej wojnie.

Schmeungen und iniurien verboth

So will ein Erbar Rath hiemit menniglich angekhundtget haben—Demnach sich die Zeit ueber mehrmals zugetragen, dass von unbedachtsamen Personen etzliche ganncz beschwerliche Schmeheschriften und Briefen in gemeinen Kasten und andere Ort der Stadt gelget und gestreckt werden, dadurch die Leute an Ihren guten Namen und Geruecht czum heftigsten verunglimpft und verkleinert werden, um aber solch schmehlich Brief stecken und diffamation nit alleine der Liebe des Nehistenn, sonder auch aller Erbarkeit, ja dem allgemeinen beschriebenen Kaiser Rechten stracks zu entkegenn und wider, also dass der Obrigkeit demselben vielmehr czusteuren und wehren, dan gegen Imands auf dergleichen blidt und unaufuerlich angebenn was tatliches vorzunehmen gebueren will. Diesem nach will ein Erbar Rath hiemit menniglich was Standes und Wesens der sey. in Ernst ermanet und verwarnet haben, dass er sich solcher und dergleichen Schmehschriften und Verleumbdungen des Rechten enthalte, sonders so einer den andern einziger Unthat oder Uebertretung czubeschuldigen, so thue er dasselbe an gebuerenden Orten und Stellen, offentlich. Da es aber verborgene heimliche Laster so nich czu verschweigen, die welle er einem Erbar Rath oder Ihres mittels Personen, einer oder mehr seiner Gelegenheit nach im Vertrauen anmelden, doch das er der Sachen gutten Grud oder sonst gewisse Umstende oder Nachrichtung anzuzeigen wisse. Da aber einer oder der ander solcher Uebertretenn und diesem zu wider über Imandes Schmehschriften stecken, darczu Rath und Tadt geben, oder da er die finde, nicht einem Erbar Rath unnverzueglich einstellen und offenbaren, sonder weiter ausbreitten wuerde, gegen denn oder denen will ein Erbar Rath mit ernnstem Einsehen und Straf dermassen verfahren, das andersich daran stossen sollen. Darnach sich menniglich czurichten unnd ver Schaden zu Huetten habe bei unnachlessiger ernster Straff. Publicatum auf der Cancel in beiden Kirchenn Dominica Palmarum A-o 1572.